

Strängnäs, där donationer gjorde det möjligt att bygga upp samlingen. Bakgrunden till dess tillkomst och vidare öden skildras initierat och sätts in i ett större kulturhistoriskt, socialt och ekonomiskt sammanhang.

Jensen, Niels Jørgen & Skjoldager, Mogens, *Frederik 1's søslinge 1524-1528*. Köpenhamn 2010. Författarna har gjort en synnerligen detaljerad undersökning av en valör som präglades med låg silverhalt och normalt är dåligt präglade. Förutsättningarna har därför knappast varit optimala och man får beundra deras målmedvetna arbete som resulterat i en stampkatalog med närmare 300 stamper och hur de stampkopplar. Det var med andra ord en mycket omfattande myntningen som skedde i Ribe och Aalborg i västra Danmark, Köpenhamn i centrala Danmark och i Malmö, Landskrona och Ronneby i östra Danmark. Författarna behandlar också frågor som den politiska historien, stamp-tillverkning, typologi, inskrifter, myntfynd m.m.

Mehl, Manfred, *Münz- und Geldgeschichte des Bistums Magdeburg im Mittelalter*. Band I-II. Hamburg 2011. Manfred Mehl har under senare år publiceras omfattande arbeten över tyska myntorter. Nu har turen kommit till Magdeburg, som under vikingatiden var en av de största myntorterna i Tyskland. Dessa mynt är mycket vanliga i svenska fynd (över 600 ex.). Under medeltiden finns däremot betydligt färre ex. i svenska fynd. Även ett antal andra myntorter inom ärkestiftet redovisas och tillsammans katalogiseras och illustreras över 900 typer och varianter. I den mynthistoriska delen ligger tonvikten på det skriftliga materialet och myntfynden.

Naismith, Rory, *The coinage of southern England 796-865*. Vol. 1-2. London 2011. Myntningen i södra England innan vikingarna erövrade stora delar av landet skedde i kungarikena Mercia, Wessex, East Anglia och Kent. Typrikedomen är synnerligen omfattande och p.g.a. den skiftande politiska historien går materialet att dela in efter flera olika kriterier. Naismith valt att dela in dem

efter myntort för att få kronologisk kontinuitet. Materialet analyseras och struktureras och resulterar i en katalog som omfattar 2.516 illustrerade och stampbestämda ex. Frågor som är relevanta för myntningen som den politiska historien, metrologin, myntfynden, ekonomin o.s.v. tas också upp.

Svensson, Roger, *Renovatio monetae. Brakteater och myntningspolitik i högmedeltidens Europa*. Stockholm 2012. Under en stor del av medeltiden var mynten tidsbegränsade i många länder och detta fenomen, renovatio monetae, som på svenska kan översättas med termen myntindragning, utgör ett huvudtema i Svenssons bok. Det andra är brakteater, d.v.s. de ensidiga mynt som tillverkades med en präglingsteknik då man bara använde en stamp. Skildringen tar sin början under karolingisk tid. Med utgångspunkt från tyska förhållanden ligger sedan tonvikten på frågor kring myntens giltighetstid, funktion, cirkulationsområden, brakteaternas utveckling, präglingsteknik, motiv m.m. Brakteatmyntningen i Skandinavien behandlas också. I en planschdel illustreras över 300 brakteater. Författaren har ibland en egen terminologi, som exempel kan nämnas definitionen av brakteat samt brakteat kontra hohlpennig. Studien är ambitiös, men frågan är om inte den skulle ha begränsats till myntningen i Tyskland där författaren är bättre påläst. I så fall hade en del märkliga kommentarer och slutsatser som gäller andra områden kunnat undvikas. Av samma skäl är vissa generella slutsatser också tveksamma.

Kenneth Jonsson

ISSN 1652-2303

© Numismatiska forskningsgruppen och förf. Foto förf. om inget annat anges.

Stockholms universitet

myntstudier

2012:1 - juni

Mynttidskriften på Internet

www.archaeology.su.se/numismatiska

Fynden i det medeltida Sverige med danska mynt 1396-1448

Susanne Fridh

Bakgrund

Under slutet av medeltiden börjar utländska mynt att cirkulera i Sverige. En av de största grupperna utgörs av danska mynt och de kan bäst studeras genom en analys av lösfynd och hopade fynd i de delar av vårt land som utgjorde medeltidens Sverige. Här kommer danska mynt som präglades under unionskungarna Erik av Pommern (1396-1439) och Kristofer av Bayern (1440-1448) att behandlas. Finland, som var en del av Sverige under medeltiden, inkluderas dock inte i analysen och inte heller Gotland som hade en egen myntning. Standardkatalogen över de danska mynt som präglades under denna period är *Unionstidens udmøntninger* av Georg Galster (Galster 1972). Kung Eriks danska myntning har också behandlats av Jens Christian Moesgaard i en artikel i *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* (Moesgaard 2005).

Tidigare forskning

Henrik Klackenberg beskriver i sin avhandling *Moneta Nostra* monetariseringsprocessen i det medeltida Sverige. Importerade mynt hade redan före medeltiden cirkulerat i Sverige i många hundra år, men samhället blev monetariserat, det vill säga övergick till att ha en ekonomi som baserades på mynt först när inhemska mynt användes som generellt betalningsmedel med nominellt värde (Klackenberg 1992, 41). Med nominellt

Redaktionellt

Myntstudier utges av Numismatiska Forskningsgruppen (Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria) vid Stockholms Universitet. Ansvarig utgivare och redaktör är Kenneth Jonsson. Artiklarna kommer enbart att behandla mynt och därmed relaterad information, d.v.s. inte medaljer, sedlar och polletter.

Distribution sker endast i detta elektroniska format (PDF), som alla intresserade själva kan skriva ut på papper. För att skriva ut den laddar man ner filen till sin egen dator. För utskrift krävs Adobe Reader som går att ladda ner gratis från Adobes hemsida: www.adobe.com

Skriv lämpligen ut uppslag som börjar med udda sidor först och vänd därefter sidorna och skriv ut jämna sidor. Efter viking har man tidskriften i A5-format. Bilderna blir bäst om man använder en laserskrivare med 1200 punkters upplösning per tum. Äldre nummer kan hämtas från hemsidan (se ovan).

Antalet nr per år varierar. När insända manuskript fyller ut ett nytt nr läggs det ut på hemsidan.

Artiklar kan skickas med e-post till: kenneth.jonsson@ark.su.se eller på diskett till Kenneth Jonsson, Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms Universitet, 106 91 Stockholm. Bilder kan skickas i elektroniskt format (TIFF eller JPEG) eller per post som vi skannar in.

värde menas att mynten hade ett fastställt värde som garanterades av myntherren och mer eller mindre kopplat till värdet på myntens silverinnehåll. Innan dess hade myntens silvervikt avgjort deras marknadsvärde. Det var inte heller förrän under medeltiden som myntningen tog ordentlig fart i Sverige. De första svenska mynten präglades visserligen i Sigtuna under perioden 995-1030 av Olof Skötkonung och hans son Anund Jakob, men de användes mest lokalt och hade förhållandevis liten betydelse.

I *Moneta Nostra* kartlägger Klackenberg de fynd bestående av medeltidsmynt som gjorts i svenska landsortskyrkor och gör spridningskartor för att analysera hur myntfynden och därmed myntens roll i samhället förändrades över tid. Anledningen till att så många mynt hittas i golven i de medeltida kyrkorna är omdiskuterad. Klackenberg ansluter sig till uppfattningen om att mynten primärt utgör offerspill. Under den katolska medeltiden var det vanligt att mynt offrades i kyrkan. Kyrkobesökarna lämnade mynten på altaren, direkt till prästerna eller i de så kallade offerstockarna som var uppsatta i kyrkorna för detta syfte. Offerstockarna var ihåliga stockar, *truncus concavus*, som enligt uppgifter från senmedeltida sockenkyrkoräkenskaper var i allmänt bruk under medeltidens sista sekler. Mynt offrades också vid helgonbilder i kyrkorna. När mynt hantades i kyrkorna är det naturligt att ett antal av dem tappades. Tänkvärt är också att de medeltida kyrkorna var mörka och ofta hade enkla jordgolv eller grova trägolv med breda springor. De medeltida mynten var mindre och tunnare än dagens mynt och kunde lätt glida ned mellan golvtiljorna eller trampas ned i jordgolvet. Även i de kyrkor som hade mer dyrbara tegelgolv kunde de små mynten lätt glida ner mellan springorna.

Anledningen till att Klackenberg använder sig av de hopade fynden från landsortskyrkor när han kartlägger Sveriges monetarisering är att han ser fyndmaterialet från dem

som mer representativt än depåfynden för hur gemene man hanterade mynt. Ett hopat fynd är ett antal lösfynd som hittas i samma fyndkontext. Lösfynd är i detta sammanhang enstaka mynt som hittas. Depåfynden däremot är större antal mynt som deponerats samtidigt. Depåfynden, eller skattfynden, ser Klackenberg inte som representativa då de deponerats vid enskilda tillfällen och förmodligen av människor tillhörande samhällets elit. I depåfynd och i lösfynd i städer och kloster hittas en förhållandevis stor del mynt med höga valörer. I de hopade fynden från landsortskyrkor däremot utgör låga valörer en majoritet av fyndmaterialet. Bönderna utgjorde den överväldigande majoriteten av Sveriges medeltida befolkning och då de snarare rörde sig på landsbygden än i städer och kloster drar Klackenberg slutsatsen att de nästan uteslutande hanterade mynt med låga valörer (Klackenberg 1992, 34-39).

De danska mynten bestod av en mindre andel silver än de samtida svenska. Detta berodde på att Danmark hade sämre ekonomi än Sverige och man ansåg sig inte ha råd att prägla mynt med hög lödighet. De danska mynten var därför mindre värda. På 1400-talet var i Götaland exempelvis en dansk mark bara värd tre fjärdedelar så mycket som en svensk dito (Lagerqvist 1984, 18). Detta faktum skulle kunna göra att de danska mynten var vanligare i mindre bemedlade bygder. Klackenberg drar, efter att ha analyserat de hopade fynden från landsortskyrkor, slutsatsen att de låga valörerna i princip var de enda bönderna hanterade (Klackenberg 1992, 39). Det finns dock källkritiska aspekter på det. Om det rör sig om tappade mynt är chansen större att en högre valör, som då var både fysiskt större och tyngre, skulle upptäckas innan eller när den tappades. Det är inte heller lika självklart att den faktiskt skulle glida ned i golvspringorna eller trampas ned i jordgolvet. Om det dessutom är halvmörkt i kyrkan syns också ett större mynt helt enkelt bättre.

Litteratur

Amandry, Michel & Bateson, Donald (red.), *A survey of numismatic research 2002-2007*. Glasgow 2009. I samband med den XIV:e internationella numismatiska kongressen i Glasgow 2009 utkom en sammanställning av i princip hela världens numismatiska forskning åren 2002-2007. Dessa sammanställningar är ovärderliga för att kunna följa med i aktuell forskning och motsvarande sammanställningar har getts ut vid tidigare kongresser. Den aktuella volymen omfattar 726 sidor i A4-format, men trots det kan man konstatera att den del av forskningen som behandlas krymper för varje kongress. Det hänger naturligtvis ihop med att det skrivs mer och mer i ämnet och att tryckkostnaderna ökar vilket gör att redaktörerna för resp. land måste klara sig med ett mycket begränsat utrymme. Sverige (red. Frédéric Elfver) behandlas följaktligen på knappt tre sidor varav kommentartexten tar upp knappt en sida och resten är en ren litteraturlista.

Blackburn, Mark, *Viking coinage and currency in the British Isles*. London 2011. Mark Blackburn, som tragiskt gick bort 2011, var en engagerad forskare inom den vikingatida mynthistorien. Femton av hans viktigaste arbeten har här samlats i en volym. Tonvikten ligger på 800-900-talen då vikingarna spelade en stor roll i England och även hade en omfattande myntning där, som han har ägnat mycket forskning åt. Fem artiklar ger en översikt över myntning och myntcirkulation på de Britiska öarna medan andra artiklar t.ex. behandlar viktiga fynd eller intressanta myntningar.

Haljak, Gunnar, *Livonian Coins. XIII-XVIII century. Part I; Feudal states. Livonian coins from XIII-XVI century*. Tallinn 2010. Under modern tid inom numismatiken har det ofta funnits en arbetsuppdelning. Forskningen har bedrivits av museianställda, medan standardkataloger (försedda med värderingspriser) har författats av personer verksamma inom den kommersiella delen

av numismatiken. Gunnar Haljak är en mynthandlare i Estland som sedan 1993 har gett ut ett antal olika kataloger över baltiska mynt. Forskningsinslaget i hans kataloger har vuxit med tiden och han är idag en av de som har störst kunskap om baltiska mynt. Den nu aktuella katalogen är ett tydligt exempel på det. Den omfattar det äldsta, och mest problematiska, skedet av myntningen i Baltikum, d.v.s. 1200-talet till 1561/82. Myntningarna för Tyska Orden, ärkebiskopsdömet Riga, biskopsdömet Dorpat (Tartu), staden Reval (Tallinn) står för en stor del av materialet. En helt ny kategori utgörs av penningar förda till biskopsdömet Kurland. Även i övrigt finns en hel del nya tolkningar av det material som presenteras och indelningen i varianter är allmänt mycket mer omfattande än i äldre litteratur.

Haljak, Gunnar, *Livonian Coins. XIII-XVIII century. Part II; Kingdoms. Livonian coins from XVI-XVIII century*. Tallinn 2011. Med denna katalog avslutar Haljak sitt stora katalogprojekt över myntningen i Baltikum. Mynt präglade i Reval, Narva och Riga som svenska besittningar utgör en mycket stor del. Därutöver ingår myntningen i Riga som självständig stad och som del i det polska riket 1561-1621, liksom för hertigdömet Kurland och några smärre utgåvor under ryskt styre fram till 1762. För den svenska perioden redovisar Haljak ett större antal mynt och varianter som saknas i den äldre standardkatalogen Sveriges besittningsmynt av B. Ahlström m.fl. 1980 (SB). Som exempel kan nämnas Reval, 1 öre 1621 och 1626 på fyrkantig plants, Riga, 3 dukater 1646, Livland, schilling 1658.

Hedlund, Ragnar, *Samling i Roggeborgen. Om myntsamlingen i Strängnäs stifts- och läroverksbibliotek och det svenska 1800-talet*. Stockholm 2012. Under 1800-talet blev det vanligt att engagerade personer vid skolor över hela Sverige byggde upp myntsamlingar. Flera av dem blev betydande och till den gruppen hör samlingen i

Sverige. Efter att det första fyndet med en siliqua nu har gjorts i Sverige finns också förutsättningar för att ytterligare lösfynd eller rent av en mindre skatt med siliquae skulle kunna hittas i Skåne. Sannolikheten att siliquae hittas längre norrut i Sverige får emellertid bedömas som mycket liten.

Referenser

Aspeborg, H. 2011. *Verksamhetsområde Kronan. Härdområde, boplatser, brända människoben, krigsskådeplats och romerskt silvermynt*. Skåne, Landskrona stad, Örja socken, Örja 30:2, UV rapport 2011:24. Lund 2011.

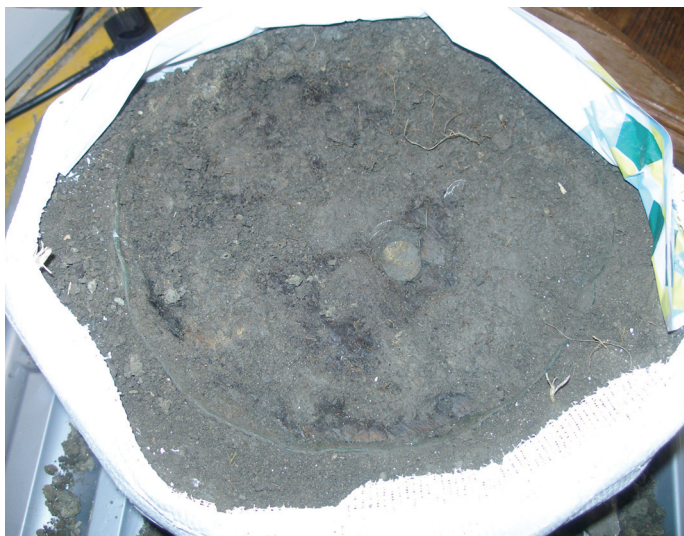
Fagerlie, J. M. 1967, *Late Roman and Byzantine solidi found in Sweden and Denmark*. New York 1967.

Helgesson, B. 2002. *Järnålderns Skåne, Samhälle, centra och regioner*. Uppåkrastudier 5. Stockholm: Almqvist & Wiksell International

Herschend, F. 2009. *The Early Iron Age in South Scandinavia. Social Order in Settlement and Landscape*. Occasional Papers in Archaeology 46. Uppsala.

Horsnæs, H.W. 2010, *Crossing boundaries. An analysis of Roman coins in Danish contexts*. Vol. 1: Finds from Seaand, Funen and Jutland. Copenhagen 2010.

Aktuellt

Skatten från Stale före utgrävning. Man ser kanten av bronskärlet (23x17 cm) och några frilagda mynt. Skatten är röntgad och man ser då att toppen består av mynt och därunder en kompakt massa av silver. Med tanke på bronskärlet och storleken på skatten, kan man anta att skatten deponerats i slutet av 1000-talet. Skatten i Stale som hittades 1838 har slutmynt 1070, men det baseras bara på dokumentation av 20% av samtliga mynt.

Myntfynd

År 1838 hittades en mycket stor skatt med 5.922 mynt i Stale, Rone sn, Gotland. Den var så stor att man inte hade råd att inlösa alla mynten utan man fick nöja sig med 1.211 ex.

Den 5 april 2012 hittades en vikingatida

myntskatt intakt på samma gård och sannolikt på samma åker. Den har ännu inte undersökts närmare, men man kan uppskatta att den innehåller minst 5.000 mynt förutsatt att den huvudsakligen består av mynt.

Det kan också vara så att det inte var de offerade myntens nominella värde utan själva offerhandlingen som var det centrala när man offerade mynt i kyrkorna. Därför skulle man medvetet ha offerat låga valörer då de var de lättaste att avvara. Faktum är ju dock att det inte bara är låga valörer som hittas i kyrkorna även om de är i stor majoritet i fyndmaterialet. Det är också viktigt att komma ihåg att långt ifrån alla svenska medeltidskyrkor och kloster ruiner är utgrävda vilket medför att vissa förändringar kan ske i fyndmaterialets sammansättning. Något annat som är viktigt att tänka på, vilket Klackenbergs också påtalar, är att de arkeologiska utgrävningar där fyndmaterialet påträffats har bedrivits med varierande noggrannhet (Klackenberg 1992, 28). Man har inte alltid använt såll och där man har gjort det är det inte alls säkert att all jord har sållats. Framförallt de låga valörerna är mycket små och lätta och kan vara näst intill omöjliga att upptäcka utan metodisk sållning av alla jordmassor.

Politisk historia

Kalmarunionen

År 1380 avled den norske kungen Håkan. Hans son, som bara var 10 år gammal, fick arva honom. Sonen hette Olof och var redan kung av Danmark. Den danska kronan hade han arvt av sin morfar, Valdemar Atterdag som hade gått bort 1375. Valdemar Atterdag hade ingen manlig avkomma, utan kronan hade gått till Olof genom hans mor, Håkans fru och Valdemars dotter, drottning Margareta. Margareta föddes 1353 och giftes bort med den norske Håkan Magnusson när hon var 10 år. Håkan Magnussons far var den svenske kungen Magnus Eriksson. Håkan samregerade med sin far i Sverige mellan 1362 och 1364 innan de bägge avsattes till förmån för Albrekt av Mecklenburg, Magnus Erikssons systerson och Håkan Magnussons kusin. När Håkan dog tog hans änka kommandot över den förmyndarregering som styrde Danmark och Norge eftersom

Olof fortfarande var minderårig. Drottning Margareta var handlingskraftig och drev sin egen politik genom sin son.

1300-talet var en turbulent tid. Östersjöområdet var mycket oroligt med många konflikter mellan de nordiska rikena, Tyska Orden och Hansan. År 1375 bildades embryot till en union, som skulle stärka de nordiska ländernas ställning på Östersjön. I den första unionen var bara Norge och Danmark med. Det blev konflikter med Danmark och Norge på ena sidan och Sverige på den andra. De svenska stormännen var inte nöjda med Albrekt av Mecklenburg som försökte begränsa deras inflytande och ville göra en reduktion, dvs. dra in deras gods. Stormännen förrådade då Albrekt och vände sig till drottning Margareta, som landsteg i Sverige med en här danska soldater bestående av ungefär 1500 man. Albrekt av Mecklenburg, hade värvat soldater i Tyskland och hade fått ihop ca 1000. Den 24 feb 1389 stod slaget i Åsle utanför Falköping. Det blev ett slag med stora förluster på bägge sidor, men Albrekt tvingades till slut att kapitulera (Harrison, och Eriksson 2010, 69). Redan 1388 hade de svenska stormännen hyllat drottning Margareta som Sveriges ”fullmäktiga fru och rätta husbonde”. Av alla som försökte skapa lugn och ordning i Östersjöområdet, blev Margareta den som lyckades bäst. Hon kom att bli Nordens dittills mäktigaste person (Harrison och Eriksson 2010, 68).

Margaretas son, barnakungen Olof, hade dött 1387 och Margareta behövde därför en arvinge. Hon valde sin systerdotterson Bogislav, som skulle komma att gå till historien som Erik av Pommern.

Erik av Pommern 1396-1439

Erik av Pommern föddes 1381 eller möjligen 1382 i Hinterpommern (Carlsson 1953, 279), den del av Pommern som låg öster om floden Oder. Troligen var hans ursprungliga namn Bogislav. Hans föräldrar var hertig Vratislav VII av Pommern-Stolp och Maria av Meck-

lenburg. Maria var drottning Margaretas systerdotter, då hennes mor, den danska prinsessan Ingeborg var unionsdrottningens äldre syster. År 1388, då Erik av Pommern var mellan sex och sju år gammal, erkändes han som drottning Margaretas tilltänkte efterträdare. Därmed blev han överflyttad till Danmark, och året därpå fick han av allt att döma lov att byta namn. Det första dokument där han omnämns som Erik kan dateras till 1389. I januari 1396 valdes Erik till kung i Danmark, och litet senare samma år erkändes han även som Sveriges monark. Vid ett möte i Kalmar 17 juni 1397 kröntes han till kung av alla de tre nordiska rikena. I praktiken fungerade han dock som drottning Margaretas medregent ända fram till hennes död 1412. År 1406 gifte sig Erik med den engelska prinsessan Filippa, som var dotter till Henrik IV. De fick ett barn tillsammans, som dock inte överlevde spädbarnsåren.

I sin politik var Erik, precis som sin föregångare drottning Margareta, fokuserad på att försöka bryta Hansans och Tyska Ordens dominans när det gällde östersjöhandeln. Detta var också den viktigaste avsikten med Kalmarunionen. Kung Erik gjorde sig impopulär, när han genomförde skatteökningar, som skulle stärka unionens militära makt. Aristokratin i Sverige ogillade honom också, därför att han starkt begränsade deras inflytande. Han placerade danskar och tyskar på ämbeten i Sverige och Norge, vilket retade frälset. Detta mynnade 1434 ut i Engelbrektupproret som leddes av bergslagssonen Engelbrekt Engelbrektsson. Upproret slutade med att unionens sammanhållning starkt försvagades och Erik av Pommern avsattes år 1439. Erik lyckades dock behålla Gotland och levde där i sitt fäste Visborg under tio år. Gotland och Visby blev under Eriks beskydd ett centrum för Östersjöns sjörövare. Erik beskyddade sjörövarna mot att de försvarade hans intressen och attackerade hans fiender. År 1449 var han dock tvungen att ge upp sin borg till den nyblivne unionskungen Kristian

I. Efter detta nederlag återvände Erik till Pommern och dog där på våren 1459 vid den för hans tid oerhört aktningvärda åldern av 77 eller möjligen 78 år.

Erik av Pommern hade i många år ett mycket negativt eftermäle. Det är vanligt då det som bekant nästan alltid är segrarna som skriver historien. På senare år har man börjat tillskriva honom fler positiva egenskaper och det framhålls att han var en ambitiös och energisk person (Larsson 1993, 572).

Kristofer av Bayern 1440-1448

Kristofer av Bayern föddes i februari 1416. Hans far var hertig Johan av Oberpfalz och hans mor var Katarina av Pommern-Stolp. Katarina var syster till Erik av Pommern. Erik hade ett flertal syskon, men var själv den ende som uppnådde vuxen ålder. När Kristofers morbror, kung Erik av Pommern, gjort sig omöjlig som unionskung började det danska riksrådet diskutera möjligheten att låta Kristofer överta ämbetet. I Sverige umgicks riksrådet Karl Knutsson Bonde med tankar om att själv ta platsen som kung. Han gick dock med på att stiga åt sidan för Kristofer, ett beslut som togs för att försäkra att Kalmarunionen inte skulle upplösas. Kristofer var i sin politik mycket smidigare och mer diplomatisk än hans föregångare på posten varit.

Kungen hade däremot inga skrupler när det gällde att svika löften han givit. Karl Knutsson Bonde hade blivit lovad ordentlig kompensation, när han släppte fram Kristofer och lämnade vägen till kronan öppen för honom, men fick aldrig se den utlovade ersättningen. Kristofer av Bayern ägnade den svenska delen av sitt rike mycket mer uppmärksamhet än vad hans föregångare gjort. Han tillbringade mycket tid i Sverige och lovade bland annat att det svenska rådet skulle utgöras av svenskar.

Kung Kristofer hade stora problem med sin morbror Erik och dennes förehavanden på Gotland. Kungen gjorde ett försök att erövra

Fig 3. Myntet med profilbild av Arkadius på åtsidan och omskriften [ARCADI]US PF AUG. På frånsidan är Roma avbildad sittande vänd åt vänster som segergudinnan Victoria, med en glob och palmblad i vänstra handen medan hon med den andra håller om ett spjut. Omskriften lyder Virtus Romanorum, i avskärningen MDP S=Milano (Ulrika Bornestaf, Kungl. Myntkabinettet, Stockholm muntlig uppgift). Foto Bengt Almgren Lunds Universitets Historiska museum, Lund.

folkvandringstid en omfattande bebyggelse med flera gårdar i vad som nära nog liknar en radby (Anne Carlie, Riksantikvarieämbetet UV Syd, Lund muntlig information). Inga av dessa gårdar kan göra anspråk på att kallas storgårdar. Det är dock inte otroligt att en utflyttad sådan kan finnas i anslutning till byn (jfr Herschend 2009, 205ff).

Inga med myntet samtida importfynd eller andra statusfynd har påträffats i närområdet

(Helgesson 2002, 97ff). I Landskronatrakten finns dock tre fyndplatser för solidi, Fjärrestad, S:t Ibb och och Norrvidinge (Fagerlie 1967, nr 24, 27 och 32).

Hur ska då fyndet tolkas? Jag tror att man i detta fall ska utgå från topografin på platsen. Där myntet påträffades fanns en överplöjd bäckfåra eller surdrag. Det är därför sannolikt att myntet ska räknas som ett solitärt våtmarksoffer, nedlagt invid en naturlig gräns i landskapet.

I Norden har silquae tidigare bara hittats i Danmark och Norge (Horsnæs 2010, 138-141). De danska fynden domineras helt av fynden från Gudme på Fyn (två skatter med 293 resp. 28 ex. samt 30 lösfynd). I övrigt finns två skatter med vardera åtta ex., medan resterande fynd bara består av ett eller två mynt. I Norge har tre ex. hittats. De sydsandinaviska fynden är här redovisade i fig. 4, där fynden från Gudme redovisas som ett enda fynd.

Med undantag för fynd av enstaka romerska guld- eller kopparmynt har 300-talet numismatiskt sett varit en fyndtom period i

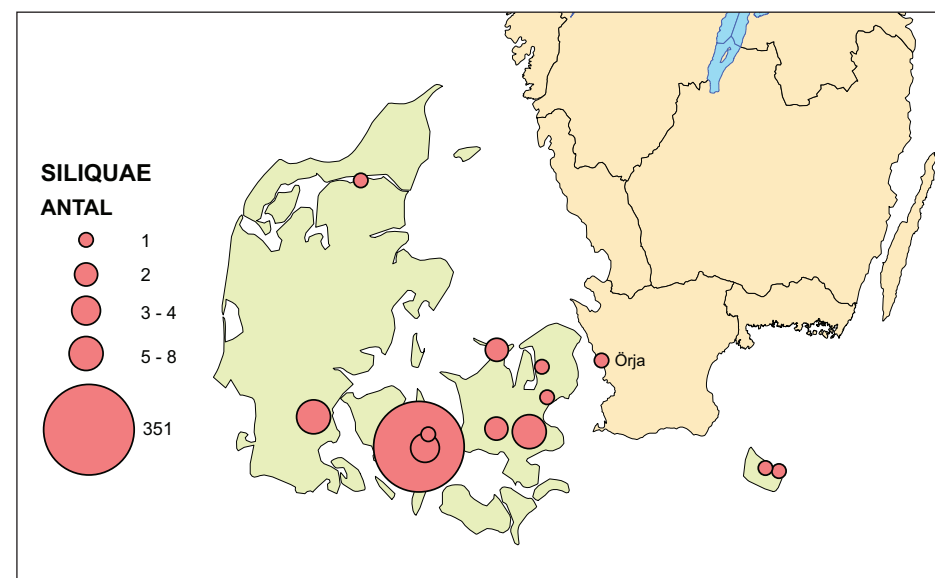

Fig. 4. Fynd med siliqua i Sydsandinavien.

Ett sensationellt men svårtolkat myntfynd

Håkan Aspeborg

Ett romerskt silvermynt, siliqua,präglat i Mediolanum, dagens Milano för kejsar Arkadius 383-408, hittades i Örja strax utanför Landskrona under en förundersökning (Aspeborg 2011). Platsen ligger drygt 2 km inåt land från Öresund. Det är det första myntet av den valören som har påträffats i svensk jord. Enligt Ulla von Wovern, som har bestämt myntet, är detpräglat någon gång mellan våren 393 och 6 september 394 e.Kr.

Myntet låg i matjorden och hittades med hjälp av metalldetektor. I området kring fyndplatsen fanns ingenting som kunde dateras till folkvandringstid som torde vara den troligaste tiden för deponeringen av myntet. Matjorden i området kring fyndplatsen metalldetekterades i omgångar av två av landets skickligaste metalldetekterare, Kennet Stark

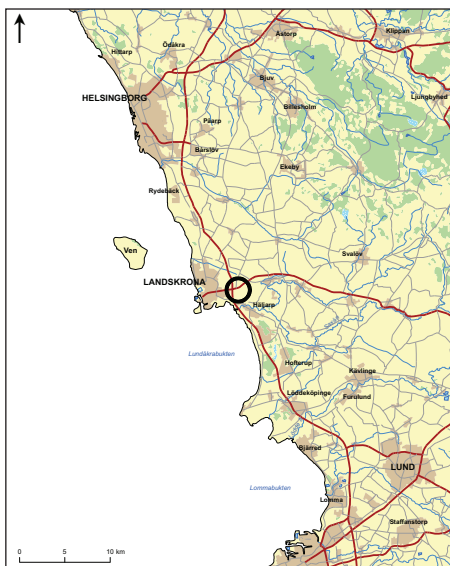

Fig. 1. Området för undersökningen och fyndet markerat. © Lantmäteriet Gävle 2011. Medgivande I 2011/0094

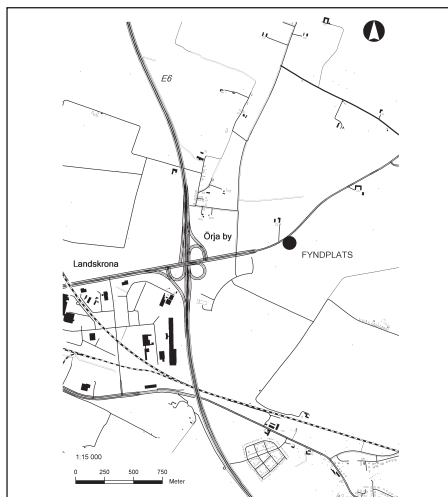

Fig 2. Karta över fyndplatsen och dess omgivning. © Lantmäteriet Gävle 2011. Medgivande I 2011/0094

och Håkan Svensson. Trots detta påträffades inga fler romerska mynt. Istället fann de ett klipp av ett förgyllt silvermynt. Myntet var en plak,präglat i Ghent för greve Ludvig II av Flandern som regerade mellan åren 1346 och 1384. Dessutom påträffade de några svenska och danska 1600- och 1700-talsmynt liksom flera pistol- och muskötkulor. Förmodligen härrör dessa från strider och skärmytslingar under det Skånska kriget men även under krigen 1709-1710. Det medeltida myntet är mer svårförklarat men platsen ligger endast drygt 600 meter från Örja bytomt.

Under matjorden fanns lämningar efter ett härdområde från bronsåldern. Det bestod av drygt 150 härdar och kokgropar. Området har använts för rituella aktiviteter och måltider från ca 1320 f.Kr till 550 f.Kr. En bit norr om fyndplatsen fanns två mindre hus från äldre romersk järnålder. Dessa stod således där drygt hundra år innan myntetprägades. Gården förefaller att ha varit bebodd under en kort tid och torde ha befolkats av människor med låg ställning i det dåtida samhället.

Drygt en kilometer längre bort vid Örja by fanns under yngre romersk järnålder och

ön, men försöket ledde ingenstans. Det hela slutade med att Erik av Pommern fick sitta kvar ostörd på sin fästning, Visborgs slott.

Det Kristofer av Bayern är mest känd för i Sverige är den landslag han utfärdade 1442. Kristofers landslag var i bruk i nästan 300 år innan den byttes ut 1736. År 1445 gifte sig Kristofer med Dorotea av Brandenburg (Kumlien 1977, 582), men de fick inga barn tillsammans. Kristofer dog oväntat i januari 1448 vid 31 års ålder.

Den danska myntningen

Valörer

På 1400-talet var i Danmark ett mynträkningssystem i bruk som var baserat på penningen. Det myntades dock också halvpenningar. Mynträkningen var anpassad till den som gällde i norra Tyskland (Hansestäderna). För att ge en mycket grov uppfattning om vad en penning var värd kan nämnas att man år 1440 kunde inhandla ett stop gotländskt öl för två penningar (Lagerqvist och Nathorst-Böös 1984, 48). Den näst minsta valören var sterlingen eller trepenningen vilken precis som namnet antyder var värd tre penningar. Sterlingenprägades efterhand både i silver

och koppar och en sterling i silver var värd mer än en kopparsterling, som måste ha orsakat en kraftig inflation. Nästa valör i storleksordningen var hvid, vilken lånat sitt namn från tyskans witten. En hvid motsvarade fyra penningar. De andra valörer som användes var sösling (sex penningar), gros (nio penningar) och skilling (tolv penningar) (Galster 1972, 47-50).

De danska medeltidsmynten tillverkades med hammarpräglingsteknik. Den gick till så att en plants, ett myntämne, placerades på antingen en understamp eller ett underlag av bly eller läder. Därefter placerades en överstamp eller stamp ovanpå och man slog till hårt med en hammare. Plantsen var sannolikt nomalt upphettad. Hammarpräglingstekniken var en manuell och tidskrävande metod. Det var inte förrän under 1600-talet som valsverkstekniken slog igenom på bred front. Denna teknik gjorde det möjligt att mycket snabbt producera enorma mängder mynt.

Myntorter

Under Eriks och Kristofers regeringstider fanns sammanlagt sex myntorter i Danmark (fig. 1).

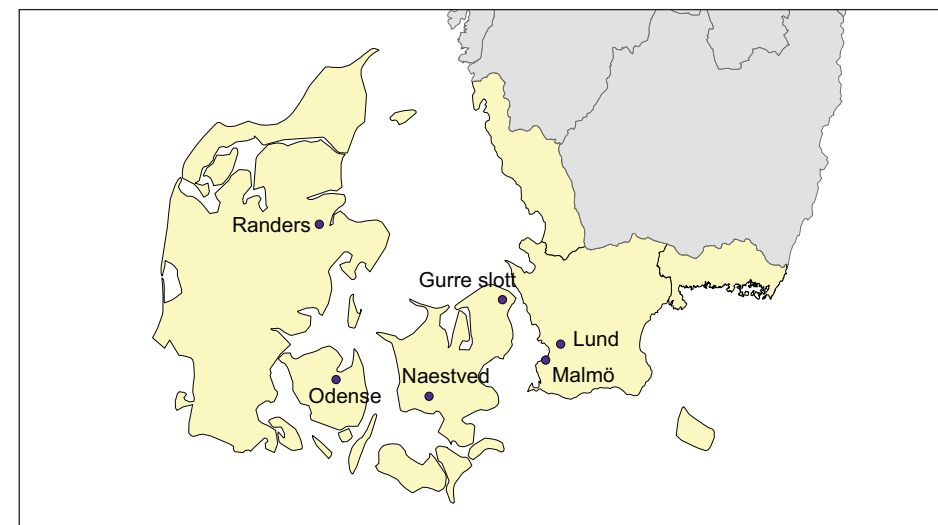

Fig. 1. De myntorter som var i bruk under Eriks och Kristofers regeringar.

	Gurre	Lund	Næstved	Odense	Randers	Myntort ej bestämbar
Halvpenning			3			
Kronbrakteat		?	?			275
Lebard		7	11			26
Kopparsterling		22	11	2	1	12
Sterling		38	46			6
Hvid						
Søsling						
Gros	12	16				2

Tabell 1. Valör och myntort för mynt som Erik av Pommern lät prägla på respektive myntort och hur många exemplar som finns i lösfynd och hopade fynd i Sverige. Frågetecken markerar att kronbrakteaten präglades i både Lund och Næstved. Observera att de enda valörer som myntades, men inte förekommer i fynden är hvid och sösling.

Eriks av Pommern 1396-1439 myntning

Erik av Pommern, som regerade mellan 1396 och 1439, lät mynta ett stort antal olika valörer (tab. 1). Hans myntning kan delas in i fem perioder.

Under period 1 (de första åren på 1400-talet), myntades två typer av hviden i Næstved på Själland. De präglades i ett begränsat antal (en av typerna är bara känd i ett exemplar). Den första typen har en krona på åtsidan omgiven av texten ERICVS REX DSN (Erik, kung av Danmark, Sverige och Norge). På frånsidan finns en bild av ett kors och texten MONETA NESTWED, (mynt från Næstved). Den andra typen (bevarad i ett exemplar) har även den en krona och samma text på åtsidan. På frånsidan har den samma text som den föregående, medan motivet är en kräkla med ett klöverblad (fig. 2). Kräklan antyder

Fig. 2. Hvid med kräkla präglad under den första perioden av Eriks myntning. (Galster 1972)

att biskopen i Roskilde vid denna tid hade kvar sin gamla rättighet om en tredjedel av myntningen (Galster 1972, 19). Inga mynt från den första perioden har hittats i lösfynd eller hopade fynd i de landskap som utgjorde medeltidens Sverige. Då bara ett mindre antal exemplar av den första typen av hvid och endast ett av den andra typen överhuvudtaget har bevarats till modern tid kan man anta att denna, den första myntningen under Erik av Pommern, inte var särskilt omfattande.

Under den andra perioden (ca 1405-1420), präglades tre olika valörer. I Næstved präglades sterlingar, penningar och halvpenningar och i Lund sterlingar och penningar. Næstved- och lundasterlingen har en krona på åtsidan och ett kors på frånsidan (fig. 3). Båda har texten ERICVS REX DSN på åtsidan, men de är inte identiska. Næstvedsterlingen har en stjärna mellan ERICVS och DSN medan lundasterlingen har en ros. På frånsidorna har

Fig. 3. Sterling präglad i Lund. Myntet har hittats i Kumla kyrka i Närke.

från studien. De mynt som präglades under Eriks och Kristofers regeringar var halvpenningar, penningar, sterlingar (tre penningar), sterlingar av koppar, hvider (fyra penningar), söslingar (sex penningar), gros (nio penningar) och skillingar (12 penningar). De danska myntorter som av och till var i bruk under perioden var Lund, Næstved, Malmö, Odense, Randers och Gurre. Materialet består av 512 mynt fördelade på 75 fyndorter. Fyndorterna har delats in i tre kategorier. Dessa kategorier är "fynd från landsort och landsortskyrkor", "fynd från kloster" och "fynd från slott, städer och stadskyrkor". Vid jämförelser av fynden i kategorierna visade det sig finnas skillnader i fördelningen av de olika valörerna. Bland annat kan man se att de låga valörerna dominerar totalt i de hopade fynden från landsortskyrkorna, medan de högre valörerna har en färhållandevis mycket mer framträdande roll i fynden från slotten, städerna och stadskyrkorna. Jag har också konstruerat spridningskartor, som visar den rumsliga spridningen av myntfynden under olika delar av perioden 1396-1448. Vid studier av kartorna kan man se både likheter och skillnader. De danska mynten har alla förts in i Sverige landvägen söderifrån. En skillnad man kan se på flera av kartorna är att mynten har tagit sig olika långt in i landet delvis beroende på deras silverhalt. De mer värdefulla mynten med högre lödighet har tagit sig förhållandevis långt in i landet, medan underlödiga mynt ofta hittas nära den medeltida danska gränsen. Jag har också jämfört spridningskartorna visande danska myntfynd, med spridningskartor som visar svenska och baltiska myntfynd. Man kunde då tydligt se att de svenska mynten hade en helt annan utbredning. De var inte lika många som de danska mynten och majoriteten av dem har hittats i Mälardalen. De baltiska mynten hittas framför allt i sydöstra Sverige. Detta beror på att de kommit in i Sverige från de baltiska länderna via Östersjön.

Referenser

- Carlsson, G. 1953, Erik av Pommern. *Svenskt biografiskt lexikon*, 14. Stockholm 1953, 267-281.
- Carlsson, S. och Jonsson, K. 2001: Swedish finds of medieval coins struck in the Baltic countries. *Studia Numismatica II. Festschrift Mihhail Nemirovits-Dantsenko* 80 (red. I. Leimus), Tallinn 2001, 15-29.
- Elfver, F. och Frösell, A.: Unionstiden och internationaliseringen. *Myntningen i Sverige 995-1995* (red. K. Jonsson, U. Nordlind och I. Wiséhn). Numismatiska Meddelanden XL, Stockholm 1995, 109-124.
- Galster, G. 1972: *Unionstidens udmøntninger. Danmark og Norge 1397-1540. Sverige 1363-1521*. København 1972.
- Harrison, D. och Eriksson, B. 2010: *Sveriges historia 1350-1600*. Stockholm 2010.
- Hildebrand, H. 1887: *Sveriges mynt under medeltiden*. Stockholm 1887 (Särtryck ur Sveriges medeltid I:2), 770-927.
- Klackenberg, H. 1992: *Moneta Nostra, Monetarisering i medeltidens Sverige*. Lund 1992.
- Kumlien, K. 1977, Kristofer. *Svenskt biografiskt lexikon*, 21. Stockholm 1977, 582-585.
- Lagerqvist, L.O. 1970, *Svenska mynt under vikingatid och medeltid (ca 995-1521) samt gotländska mynt (ca 1140-1565)*. Stockholm 1970.
- Lagerqvist, L.O. och Nathorst-Böös, E. 1984: *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Borås 1984.
- Larsson, L.O. 1993, Erik av Pommern. *Nationalencyklopedin*, 5. Stockholm 1993, 571-572.
- Malmer, B. 1980: *Den senmedeltida penningen i Sverige – Svenska brakteater med krönt huvud och krönte bokstäver*. Stockholm 1980.
- Moesgaard, J. C. 2005: Erik av Pommerns danske mønter. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2005:2 maj, 79-86.
- SML - *Sveriges mynthistoria. Landskapsinventeringen 1-11*. Stockholm 1982-2004.

hittats i städerna. Kristofers myntning finns representerad med sex exemplar av valören hvid myntade i Malmö.

I denna fyndkontext utgör de låga valörerna, kronbrakteaterna och lebarderna, 39% av fyndmaterialet. Det är en signifikant lägre siffra än motsvarande i de bägge andra kategorierna. Den höga valören gros utgör däremot en väsentligt större del, 11%, att jämföra med 4% och 5% i de andra kategorierna.

Jämförande analys och diskussion

I fyndmaterialet kan man se ett tydligt mönster. De låga valörerna dominerar i högre utsträckning i miljöer där bondebefolkningen har rört sig. Det gäller alla de tre valörer jag har valt att kategorisera som låga, halvpenningarna, kronbrakteaterna och lebarderna. De enda hopade fynd, där halvpenningar överhuvudtaget förekommer, har hittats i landortskyrkokontexter. Att lebarderna, trots sina förhållandevis höga halter av silver, förekommer mest på landsorten, gör det tydligt att valör i vissa fall spelade större roll än silverhalt. Att kopparsterlingarna utgör en signifikant högre del av fynden från städer än vad de gör i fynden från landsort och landsortskyrkor är intressant. Kopparmynten hade ett bestämt värde av tre penningar, men var ju egentligen knappt värda en penning. En teori som skulle kunna förklara att de förekommer i så pass stora mängder i städerna, skulle kunna vara att bönderna visserligen inte hade en klar blick över vilka valörer som fanns i omlopp, men kände igen kopparmynt när de såg dem och helst undvek att handskas med dem. Stadsborna kanske däremot hade klart för sig att kopparsterlingarna faktiskt hade ett värde av tre danska penningar och därför accepterade att använda dem? Sterlingarna av silver förekommer i större mängd i städerna, än vad de gör på landsbygden och i klostren. Detta kan förklaras med att det ju är en förhållandevis hög valör. När man

tittar på valören gros, är det också mycket tydligt att de förekommer i större mängder i miljöer, där mer bemedlade människor rört sig. Som tidigare har nämnts var de ju dock underlödiga och man kan kanske tänka sig att detta skulle ha gjort stadsborna mindre benägna att handla med dem. Samtidigt hade de ju ett fastställt värde om nio danska penningar, och det måste ha fått stadsborna att vilja handskas med dem i alla fall. Kung Kristofers hvid, fyrpenningen, följer samma mönster som de övriga högre valörerna i fyndmaterialet och återfinns i förhållandevis störst mängder i städerna.

Samtidigt som man kan konstatera att myntfynden i mycket följer ett mönster, är det intressant att se att de högre valörerna trots allt återfinns i så pass stora mängder i landsortsfynden. Det är lätt att anta att bönderna nästan enbart hanterade låga valörer, men ser man till det fyndmaterial som den här undersökningen baseras på, märker man att det inte alls var så enkelt. Även om de låga valörerna totalt dominerar i landsortskyrkofynden finns även betydande mängder av högre valörer i fynden. Om man då tänker på vilken försvinnande liten del av alla mynt som hanterats i kyrkorna, som hamnar i kyrkgolven blir det tydligt att ett icke försumbart antal mynt med höga valörer har hanterats i kyrkorna. Om det dessutom är så att de höga valörerna tappades i mindre utsträckning, eller var lättare att upptäcka när de tappades i jämförelse med de mindre och lättare låga valörerna, blir antalet höga valörer som hanterats i landsortskyrkorna ännu mycket större.

Sammanfattning

Undersökningen fokuserar på perioden då Erik av Pommern och Kristofer av Bayern regerade i Danmark, d.v.s. åren 1396-1448. Den omfattar lösfynd och hopade fynd bestående av danska mynt från perioden som hittats inom det medeltida Sveriges gränser. Finland och Gotland är undantagna

Fig. 4. Kronbrakteat (penning). Myntet har hittats i Hagby kyrka i Småland.

mynten ett kors som motiv och inskriften MONETA NESTWED resp. MONETA LUNDENSIS (mynt från Næstved/Lund). Sterlingarna har en silverhalt på 50-65%. Penningarna Erik av Pommern lät prägla under period två var brakteater. Brakteater är ensidiga mynt. Vid myntning av brakteater användes en stamp och ett underlag av bly eller läder. I Sverige har några av dessa underlag hittats och de visar att man hettade upp plantsen innan man slog mynten. Man kan anta att myntningen i Danmark gick till på samma sätt. Motivet på Erik av Pommerns penning och halvpenning är krona inom en strålring (fig. 4). Penningen väger i snitt 0,29 g. De s.k. kronbrakteaterna präglades i både Næstved och Lund, men eftersom motiven var identiska, går de inte att skilja dem åt. Penningarna har en silverhalt på 0-21%. Halvpenningarna är också brakteater och myntades bara i Næstved. Halvpenningarna var de lättaste och minsta mynt Erik lät prägla. De väger 0,14 g i snitt och kallas även "skærv" eller skärv. Förmodligen myntades inte speciellt många halvpenningar och de verkar ha haft en begränsad cirkulation, då ett förhållandevis litet antal av dem återfinns i fynd. De mynttyper som präglades under period två finns alla representerade i fyndmaterialet från Sverige.

Period tre får beteckna de mynt som präglades ca 1422. Dessa mynt är alla kopparsterlingar från Lund, Næstved, Odense och Randers. Som namnet antyder är kopparsterlingarna präglade av nästan ren koppar (fig. 5). Kung Erik hade under denna tid dåligt med pengar på grund av upprepade konflikter med holsteinska grevar angående provinsen Sønderjylland (Galster 1972, 20).

Som en lösning på detta problem började kungen slå sterlingar av koppar med metall som kom från Falu koppargruva i Dalarna. Kungen planerade också en utlandsresa och försökte finansiera den med hjälp av myntningen. Åtsidans motiv på kopparsterlingarna är ett krönt E. Till skillnad från de tidigare nämnda dubbelsidiga mynten står kungens namn inte på mynten utan han representeras istället av ett krönt E. På fransidan har de alla ett kors med eller utan bitecken och texten IN NOMINE DOMINI (i Herrens namn). Vid denna tid var det populärt att ha fromma inskrifter på mynt. Fransidans inskrift anger myntningsorten. Kopparmynten gjorde Erik impopulär både bland bondebefolkningen och bland handelsmännen, som inte ville handla med dem. Det verkar som om mynten överhuvudtaget inte var gångbara i handeln efter 1424, då det noterades att många kvinnor offrade dem i kyrkorna, eftersom de inte längre gick att använda till något annat (Galster 1972, 20).

De hanseatiska köpmännen var inte nöjda med att handla med de danska kopparmynten. Drottning Filippa styrde vid denna tid landet, eftersom hennes man kung Erik var på den utlandsresa han finansierat genom det tidigare nämnda myntningen. Drottningen lät kalla till ett möte, som inföll den 8 oktober 1424. På mötet närvarade representanter från Danmark och från fyra nordtyska hansestäder. Vid mötet bestämdes att två nya mynttyper med högre lödighet skulle präglas (Galster 1972, 21). De nya mynttyperna, vilka här kommer att betecknas period fyra, var lebarden eller leopardbrakteaten som

Fig. 5. Kopparsterling präglad i Næstved. Myntet har hittats i kvarteret Handelsmannen i Vadstena. Notera den karaktäristiska patinan.

Fig. 6. Lebard präglad i Lund. Myntet har hittats i s:t Johannes kapellruin, Öland.

också kallas penning lybsk och söslingen eller sexpenningen. De lybska penningarna hade högre silverhalt än de tidigare danska penningarna. De nya penningarna präglades i Næstved och Lund. Deras motiv var en leopard inom en strålring och de kallades därför lebarder. Næstvedlebardernas leoparder har ett klöverblad mellan tassarna vilket saknas hos Lundalebarderna (fig. 6). Därför kan man skilja dem åt vilket ju som bekant inte går när det gäller kronbrakteaterna från Næstved och Lund. Lebarderna har en lödighet på ca 45%, med andra ord innehåller de mycket mer silver än de äldre brakteaterna med krona. Det bestämdes därför att en ny penning skulle gälla för två gamla (Galster 1972, 21). I Lund präglades under period fyra också söslingar. Söslingen eller sexpenningen var vid denna tid en ny valör. Ibland kallas söslingen för ”Dronning Philippas sösling”. Söslingen har på åtsidan Danmarks vapensköld med dess tre lejon som motiv och texten ERIC DI GRA REX DSN (Erik, med Guds nåde kung av Danmark, Sverige och Norge). På framsidan finns ett E för Erik och texten MONETA LUNDENSIS. I snitt väger söslingarna 0,96 g och de har en silverhalt på cirka 70%. Ett stort antal lebarderna från period fyra har hittats inom Sveriges medeltida gränser, men inga söslingar.

Fig. 7. Gros präglad i Gurre. Detta exemplar har hittats i Borgholms slott på Öland.

Den femte myntningsperioden omfattade gros (nio penningar) som myntades under 1430-talet i Lund och på Gurre slott på Själland. Åtsidornas motiv är en krona omgiven av inskriften ERIC DI GRA REX DSN. Frånsidorna har bokstaven E lagd på ett kors och inskriften MONETA LUNDENSIS eller ”MONETA CASTRI GORGE (mynt från slottet Gurre) (fig. 7). Gros, som är den högsta valören Erik lät prägla, är också den tyngsta valör med i snitt 1,27 g. Mynten har dock en undermålig lödighet. De innehåller 20-25% silver. Detta innebär att en gros, som skulle gälla för nio penningar, i själva verket innehöll en mindre mängd silver än den sösling (sex penningar) som myntats några år tidigare.

Myntningen under Kristofer av Bayern 1440-1448

Kristofer av Bayern regerade bara i åtta år. Han lät mynta ett mindre antal valörer än vad hans företrädare, Erik av Pommern, gjort under sin regeringsperiod (tab. 2). Kristofers myntning kan delas in i två perioder. Hans myntning försiggick först i Lund och flyttades senare till Malmö. Flytten av myntningen får bli en naturlig brytningspunkt, och myntningen i Lund får betecknas som period ett.

Den första perioden, lundamylntningen, bedrevs under åren 1440-42. Då myntades skillingar, som motsvarade tolv penningar, och söslingar. Av söslingen finns bara ett känt exemplar, och det är inte helt odiskut-

	Lund	Malmö
Sterling		1
Hvid		21
Sösling	-	
Skilling		-

Tabell 2. Antal mynt i fynden av de valörer Kristofer av Bayern lät prägla på resp. ort. De större valörerna saknas följaktligen.

LS	Antal	EaP	KaB	EaP kb	EaP st	EaP ks	EaP l	EaP g	KaB h
Sm	60	57	3	23	20	8	3	3	3
Up	8	8	-	-	2	3	-	3	-
Vg	13	12	1	4	6	-	-	2	1
Ög	23	21	2	11	1	7	1	1	2
Öl	3	3	-	-	-	-	-	3	-
Totalt	107	101	6	38	29	18	4	12	6

Tabell 6. Fyndorter och myntfynd i kategorin fynd från slott, städer och stadskyrkor.

63% av fyndmaterialet. Även om det är en hög siffra så är den lägre än vad den var i landsortsfyndskategorin. Den höga valören gros utgör 5% av materialet. I fyndkategorin från landsort och landsortskyrkor utgjorde den 4%. Det är oväntat att kopparsterlingarna här utgör så mycket som 10% av fyndmaterialet. Motsvarande siffra i landsortskategorin var 5%. Kopparsterlingarna var som nämnts i det närmaste värdelösa och som påtalades tidigare påstods de inte längre vara gångbara i handeln redan 1424. Om det var så, att de vid den tiden bara dög till att offras av kvinnor i kyrkorna, borde de väl utgöra en förhållandevis större del av landsortskyrkomaterialet än vad de gör av klosterfyndmaterialet? En möjlig förklaring till att så pass många mynt med förhållandevis låg silverhalt finns i klostren skulle kunna vara att klostren tog emot många gåvor. När människor lämnade penninggåvor i

klostren, skulle det kunna vara så att de lämnade mynt de inte själva ville behålla. Här skulle det kunna vara så att den symboliska handlingen, att skänka pengar till klostret, var viktigare än det faktiska silvervärdet och köpkraften hos de mynt man gav bort. Att skänka bort något kanske var viktigare, än vad man faktiskt skänkte bort. Med den tankegången kan uppgiften om kvinnornas offer av kopparslantar i kyrkorna tolkas som att mynten i allmänhet ofta offrades eller skänktes bort i kyrkor och kloster.

Fynd från slott, städer och stadskyrkor

I kategorin fynd från städer och stadskyrkor finns 22 fyndorter representerade. En sammanfattning presenteras i tabell 6.

I kategorins 22 fyndorter har 107 fynd gjorts av danska mynt från perioderna då Erik av Pommern och Kristofer av Bayern regerade (fig. 21). 101 av dessa mynt är präglade under Erik och sex under Kristofer. Fyndorten med flest fynd i denna kategori är Växjö domkyrka. De valörer som finns representerade i det totala fyndmaterialet, men saknas här, är kung Eriks halvpenningar och Kristofers sterlingar.

Den andra perioden av Eriks myntning finns i städer och stadskyrkokategorin representerad med 67 mynt. 38 av dessa är kronbrakteater och 29 sterlingar. Från den tredje perioden har 18 kopparsterlingar hittats i stadsmiljö. Fynden från den fjärde perioden består av fyra lebarder. 12 gros från den femte perioden av myntningen har

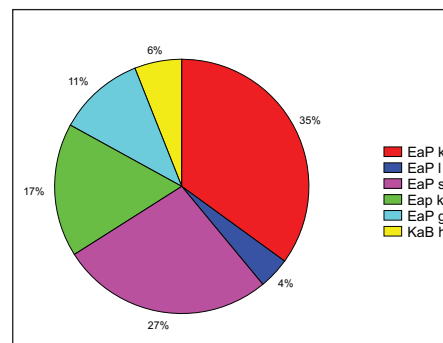

Fig. 21. Diagram över fyndfördelningen i kategorin fynd från städer och stadskyrkor.

LS	Antal	EaP	KaB	EaP kb	EaP st	EaP ks	EaP l	EaP g	KaB st	KaB h
Sö	1	1	-	-	1	-	-	-	-	-
Up	2	2	-	-	1	1	-	-	-	-
Vg	46	42	4	19	9	3	3	8	-	4
Ög	153	147	6	90	24	16	15	2	1	5
Totalt	202	192	10	109	35	20	18	10	1	9

Tabell 5. Fyndorter och myntfynd i kategorin fynd från kloster. För förkortningar se tab. 4.

finns i denna kategori representerad med 10 kopparsterlingar. Sex av dessa har hittats i Hamneda kyrkoruin i Småland. Denna fyndort är för övrigt den i kategorin landsort och landsortskyrkor där flest fynd av danska mynt från perioden 1396-1448 gjorts. Från den fjärde perioden av Eriks myntning finns 23 mynt i denna kategori. Alla dessa är leopardbrakteater. Inga söslingar har hittats i hopade fynd i de landskap som utgjorde medeltidens Sverige. Från period fem finns åtta gros i denna kategori. Kristofers myntning finns representerad med sex exemplar av valören hvid.

De låga valörerna, halvpenningarna, kronbrakteaterna och lebarderna finns representerade i denna kategori med sammanlagt 75%. Kronbrakteaterna själva utgör 63% av fyndmaterialet. Den högsta valören, gros, utgör 4% av fyndmaterialet. Kung Kristofers mynt utgör 3%.

Fynd från kloster

I kategorin fynd från kloster finns nio fyndorter (Fridh 2011, 25 med undantag för att Klosterstad förts över till landsort och landsortskyrkor). En sammanfattning presenteras i tabell 5.

Trots att den här kategorin bara består av nio fyndorter har hela 202 danska mynt hittats här (fig. 20). Om man jämför dessa siffror med de 203 mynt fördelade på 43 fyndorter som presenterades i föregående kategori, kan man dra slutsatsen att kloster var miljöer där mycket pengar var i omlopp och mynt hanterades i stora mängder. Kloster var också

platser där människor rörde sig som reste mycket, vilket skulle kunna förklara den stora mängden utländska valörer som ofta finns på platserna. Hela 85 mynt i kategorin har hittats vid utgrävningar i Alvastra kloster i Östergötland, vilket gör platsen till den mest fyndrika i hela fyndmaterialet.

Av de 202 mynt som finns i klosterfynd-kategorin är 192 präglade under kung Eriks regering. Den andra perioden av hans myntprägling finns representerad med 144 mynt. Av dessa är 109 brakteater med krona och 35 sterlingar. Från den tredje perioden har 20 kopparsterlingar hittats i klostermiljöer. Från period fyra finns 18 lebarder. Period fem av Eriks myntning finns representerad med 10 gros. De 10 mynt som präglats under kung Kristofers myntning består av nio hvider och en sterling. Denna sterling är unik i fyndmaterialet. Den har hittats i Alvastra kloster (fig. 8).

De låga valörerna utgör i denna kategori

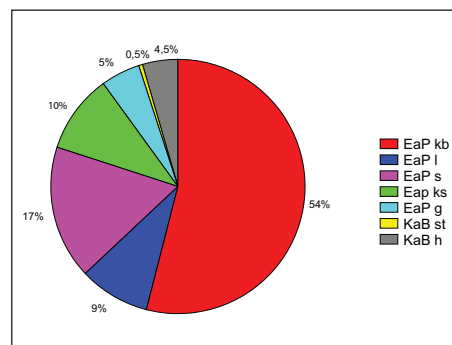

Fig. 20. Diagram över fyndfördelningen i kategorin fynd från kloster.

tabelt att det verkligen rör sig om en sösling. Åtsidan har ett krönt framvänt huvud och inskriften CRISTOFER REX DACIE. Frånsida har ett långt kors med klöverblad och en inskrift som anger Lund som myntort. Skillingarna från Lund är tyngre än alla de mynt som Erik av Pommern lät präglade. De väger i snitt hela 2,11 g och har en silverhalt på 50%. På åtsidan har de Danmarks riksvapen med dess tre lejon som motiv och texten CRISTOFER D G REX DACIE (Kristofer, med Guds nåde kung av Danmark). En intressant detalj är att medan kung Eriks mynt utpekar honom som Danmark, Sveriges och Norges kung står det på mynten från Kristofers första myntningsperiod bara att han är kung av Danmark. Detta beror på att Kristofer inte hyllades på Mora stenar som Sveriges kung förrän 1442 (Galster 1972, 22). På frånsidan har skillingarna Kristofers personliga bayerska vapen och texten GLORIA IN EXSELSIS DEO (ära vare Gud i höjden).

Under den andra perioden, malmömyntningen, präglades sterlingar och hvider. Sterlingarna motiv på åtsidan var en krona och inskriften CRISTOFER REX DAC eller CRISTOFER REX D S N. Frånsidan hade ett kors (fig. 8) och texten MONETA MALMOIENS. Sterlingarna väger i genomsnitt 0,67g. Hviden har ett krönt K på åtsidan och samma inskrifter som sterlingen. Frånsidan har en sköld lagd på ett kors och samma inskrift som sterlingen. Hviden har en silverhalt på 37-40% och den väger i snitt 0,79 g.

Den samtida svenska myntningen

I Sverige tillämpades under första hälften av 1400-talet ett annat mynträkningsystem än det samtida danska. I Sverige fanns mark, öre, örtug och penning. En mark var värd åtta öre. På ett öre gick det tre örtugar och på en örtug åtta penningar. En mark motsvarade således 192 penningar (Lagerqvist 1970, 41). För att ge en bild av valörernas värde kan nämnas att man 1410 för summan av 12

Fig. 8. Sterling. Detta exemplar är unikt i hopade fynd i de medeltida svenska landskapen. Myntet har hittats i Alvastra kloster i Östergötland.

öre eller 288 penningar kunde köpa en gris. En gås kostade samma år däremot bara två örtugar eller 16 penningar (Lagerqvist och Nathorst-Böös 1984, 47).

Erik av Pommern myntade i tre svenska orter, Stockholm, Västerås och Åbo i valörerna örtugar, aboer och penningar. Aboerna slogs bara i Åbo och hade ett värde av en halv örtug, d.v.s. fyra penningar. De flesta av de mynt Erik präglade hade inskriften ERIC REX D S N. Örtugarna hade en silverhalt på 80% (Elfver och Frösell 1995, 111). Detta är markant högre än de samtida danska myntens silverhalt.

Kristofer av Bayern lät i Sverige präglade örtugar och penningar i Stockholm men möjligen bara örtugar i Åbo. Kristofers örtugar hade samma silverhalt som kung Eriks, 80%.

Även om det präglades mynt i Sverige var den danska mynträknningen i bruk i Götaland under senmedeltiden.

Materialpresentation

Inledning

Fynden omfattar totalt 512 mynt fördelade på 75 fyndorter. Jag har valt att dela in fyndplatserna i tre kategorier. Dessa kategorier är fynd från landsort och landsortskyrkor, fynd från kloster samt fynd från slott, städer och stadskyrkor. Denna indelning har gjorts, för att dels göra fyndmaterialet mer lättöverskådligt, men också för att åskådliggöra eventuella skillnader i fyndmaterialets sammansättning för de olika kategorierna. Anledningen till att jag har låtit fynd från slott ingå i kategorin fynd från slott, städer och stadskyrkor är att fyndmaterialet från

slotten inte är tillräckligt stort för att det ska bli meningsfullt att låta det utgöra en egen kategori. Det var därför för mig naturligt att placera dem i den förutnämnda kategorin. Kategoriseringen skulle också kunna omnämnas som tre sfärer. Den första, fynd från landsort och landsortskyrkor, är sfären där bondebefolkningen rörde sig. Dessa utgjorde den stora majoriteten av Sveriges befolkning. Den andra kategorin, fynd från kloster, får representera den religiösa eliten. Den tredje kategorin, fynd från slott, städer och stads-kyrkor, får således representera både den världsliga makten, samt hantverkarna och handelsmännen.

Det stora flertalet av mynten i fyndmaterialet, hela 490 stycken, har präglats under perioden då Erik av Pommern regerade. Således härrör bara 22 mynt från tiden då Kristofer av Bayern var kung (tab. 3).

Analys

Erik av Pommern

Från den första perioden finns inga fynd. Fynden från den andra perioden (fig. 9) förekommer i störst antal i Småland, Östergötland och Västergötland. Det är tydligt att fynden är koncentrerade dels till områdena nära den dåtida danska gränsen men också runt Vättern. De stora klostren i Östergötland och Västergötland visar upp betydande koncentrationer av myntfynd. I Mellansverige är fynden av mynt från den andra perioden mindre vanliga. Det är värt att notera att den enda valör som förekommer i Mälardalens län (Södermanland, Västmanland och Uppland) från period två är sterlingen. I Närke har en enda kronbrakteat hittats. Det är samtidigt viktigt att tänka på att det i allmänhet har skett fler

EaP period 1	EaP period 2	EaP period 3	EaP period 4	EaP period 5	KaB period 1	KaB period 2	Totalt antal mynt
0	368	48	45	29	0	22	512

Tabell 3. Antalet mynt i fynden från Erik av Pommern och Kristofer av Bayern. EaP står för Erik av Pommern och KaB för Kristofer av Bayern. P1, p2 etc. betecknar de olika myntningsperioderna.

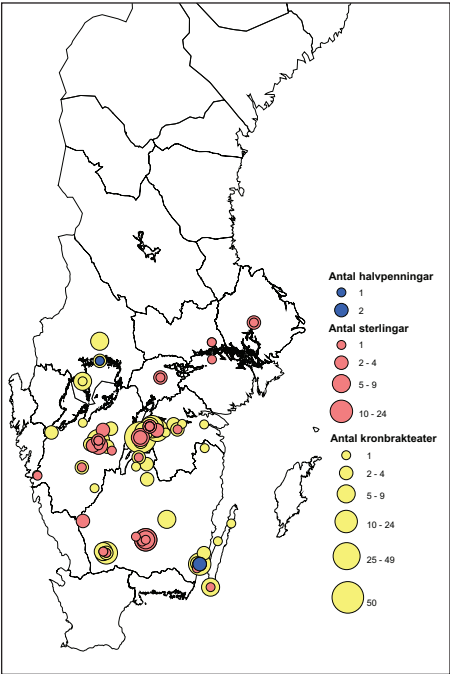

Fig. 9. Rumslig fördelning av fynden från den andra perioden av Eriks myntning.

utgrävningar i södra Sverige än vad det har gjorts i Mellansverige och i norra Sverige. Men en viktig iakttagelse är ändå att kronbrakteaterna aldrig i någon större utsträckning kom så långt som till Mellansverige. De hade som tidigare noterats en silverhalt på 0-21% och de bättre inhemska mynten fanns uppenbarligen att tillgå i stora mängder. I Värmland förekommer kronbrakteaterna däremot i större utsträckning. Bara en sterling har hittats i hopade fynd i Värmland, resten av de värmländska fynden av mynt från period två utgörs av kronbrakteater. Det är likväl viktigt att komma ihåg att alla de hopade fynden i Värmland är hittade i

LS	Antal	EaP	KaB	EaP hp	EaP kb	EaP st	EaP ks	EaP l	EaP g	KaB h
Nä	7	7	-	-	1	5	-	1	-	-
Sm	91	90	1	2	57	13	6	8	4	1
Vg	29	29	-	-	19	6	1	1	2	-
Vr	29	26	3	1	17	1	-	5	2	3
Ån	2	1	1	-	-	-	-	1	-	1
Ög	32	31	1	-	26	-	-	5	-	1
Öl	13	13	-	-	8	1	3	1	-	-
Totalt	203	197	6	3	128	26	10	22	8	6

Tabell 4. Fyndorter och myntfynd i kategorin landsort och landsortskyrkor. Förkortningar: Ls = landskap, EaP = Erik av Pommern, KaB = Kristofer av Bayern; hp = halvpenning, kb = kronbrakteat (penning), st = sterling, ks = kopparsterling, l = lebard (leopardbrakteat el. penning lybsk), g = gros och h = hvid.

Fig. 18. Livländska Orden. Reval. Lübisch ca 1400. Funnen i S:t Johannes kapell, Öland.

tiska mynten har en helt annan spridning än både de svenska (fig. 15) och de danska mynten (fig. 14). De har störst koncentration förhållandevis nära Östersjöns kust. Det är tydligt att de har kommit in i Sverige från sydöst över Östersjön. De största mängderna baltiska mynt har hittats på Öland (fig. 18) och i sydöstra Småland vilket kan ses som typiskt för spridningen av baltiska mynt.

Fynd från landsort och landsortskyrkor

I kategorin landsort och landsortskyrkor finns 43 fyndorter (Fridh 2011, 23 med följande ändring: fynden från Klosterstad tillkommer). En sammanfattning presenteras i tabell 4.

Fynden från landsorten och landsortskyrkorna består av totalt 203 mynt (fig. 19). Av dessa är 197 myntade under perioden då Erik av Pommern regerade och sex under perioden då Kristofer av Bayern var kung. Av de valörer Erik av Pommern lät mynta

finns alla utom hvid och sösling representerade. Från Kristofer finns bara valören hvid representerad.

157 av de 203 mynt som hittats på landsortens fyndorter härrör från den andra perioden av myntningen under Erik av Pommern. Av dessa mynt är tre halvpenningar, 128 kronbrakteater och 26 sterlingar. De tre halvpenningarna, som ingår i denna kategori, är de enda som finns i det totala fyndmaterialet från svenska fyndorter. Två av dessa mynt har hittats i Hagby kyrka i Småland och ett i Hammarö kyrka i Värmland. Den tredje perioden av Eriks myntning

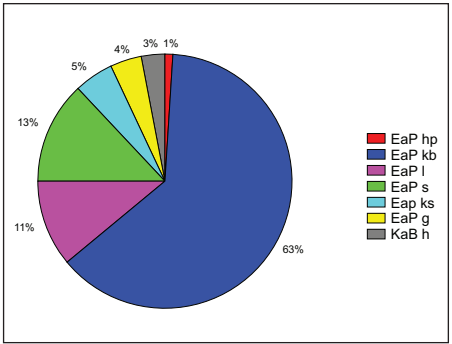

Fig. 19. Diagram över fyndfördelningen i kategorin fynd från landsort och landsortskyrkor.

Fig. 16. Erik av Pommern, Stockholm, penning. Malmer 1980, KrH YIIc. Funnen i Västerås domkyrka.

slående är att det har hittats så många fler danska penningar, än vad det har hittats stockholmspenningar. Dansk mynträkning var också den allmänt rådande i Götaland under senmedeltiden och de södra delarna av Sverige låg närmare Danmark och långt från de svenska myntorterna. Det var exempelvis mycket lättare att ta sig från Östergötland eller Västergötland ned till Lund än vad det var att ta sig igenom Tiveden eller Kolmården, de djupa och svårframkomliga gränsskogarna mellan Götaland och Svealand. En annan orsak till att de danska mynten förekommer i så mycket större antal är antagligen att de redan från början präglades i större upplagor. De svenska brakteaterna har visserligen en låg lödighet, den ligger på 37,5% (Malmer 1980, 97), men de danska penningarnas lödighet var ännu mycket lägre. De hade som tidigare nämnts en silverhalt på 0-21%. De svenska mynten förekommer i högre utsträckning i norra Sverige jämfört med de danska. En tydlig skillnad är var den stora koncentrationen av myntfynd finns för danska respektive svenska mynt. När det gäller de danska mynten hittas flertalet av dem som tidigare nämnts i Småland, Östergötland och Västergötland. När det gäller de svenska mynten ser spridningen helt annorlunda ut. Visserligen har ett stort antal mynt hittats i Alvastra kloster, men förutom detta har de stora fynden gjorts i Mälardalen. I princip så har de enda stockholmspenningar, som hittats i Götaland från denna tid, nästan enbart hittats i de stora klostren, Alvastra kloster och Gudhems kloster samt i Växjö domkyrka. Med andra

ord hade den svenska myntningen inte någon nämnvärd spridning på landsbygden i Götaland. I Västmanland kan man se en stor koncentration av svenska mynt. Detta beror på att Västerås (fig. 16) domkyrka och S:ta Gertruds kloster utanför Västerås har grävts ut grundligt. Med det kan man belysa ett källkritiskt problem. Trots att materialet kan betraktas som representativt, är det ett faktum att förhållandevis fler kyrkor har grävts ut i södra Sverige än vad som har gjorts i Mellansverige. Vid en första anblick kan det förvåna att så pass få fynd med svenska mynt har gjorts i Stockholm, men detta beror dock helt enkelt förmodligen på att förhållandevis få utgrävningar har gjorts i staden.

Spridningskartan som visar fynden av baltiska mynt (fig. 17) baseras på en publicerad sammanställning av dessa fynd (Carlsson & Jonsson 2001, 15-29). De bal-

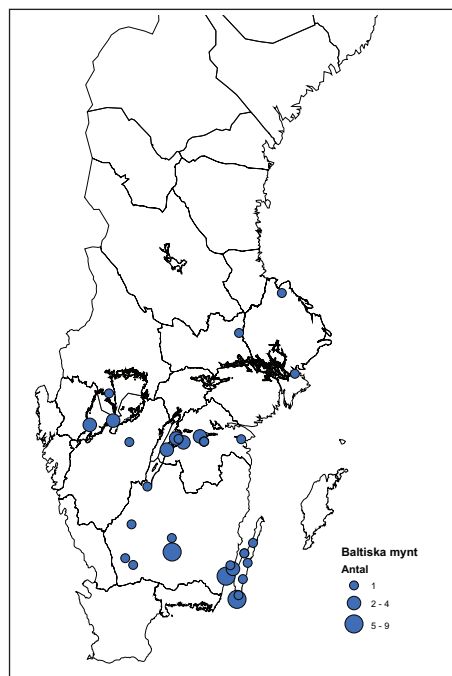

Fig. 17. Spridningen av fynd bestående av baltiska mynt.

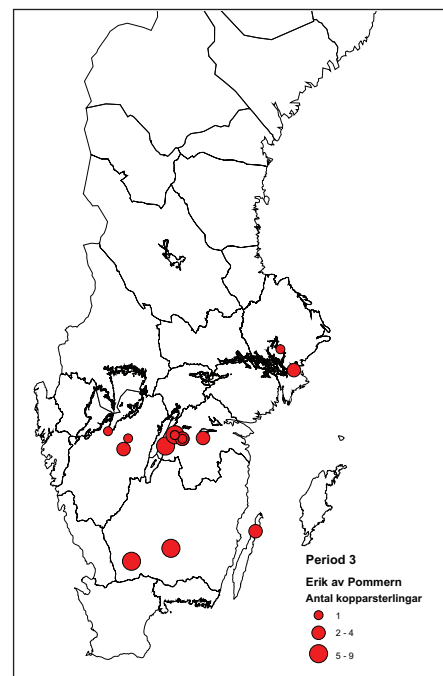

Fig. 10. Rumslig fördelning av fynden från den tredje perioden av Eriks myntning.

landsortskyrkor. Framför allt bönder har rört sig i och runt dessa fyndkontexter och det skulle kunna förklara att de låga valörerna dominerar där. Genom att studera spridningskartan, som visar de hopade fynden från period två, går det att se att mynten i allmänhet har tagits in i Sverige landvägen via de danska landskapen Skåne, Blekinge och Halland.

Fynden från den tredje perioden (fig. 10) har en utbredning som skiljer sig en aning i jämförelse med fynden från period två. Man kan tydligt se att mynten inte har kommit lika långt in i landet. Koncentrationen ligger i Småland, precis vid den danska gränsen, även om mynten också förekommer i mindre mängder i Östergötland och Västergötland och med några exemplar i Mälardalen. Vid Alvastra kloster i Östergötland har ett flertal exemplar påträffats, men det totala antalet mynt från Eriks och Kristofers danska mynt-

ning som har hittats i Alvastra kloster är så stort att dessa kopparsterlingar ändå utgör en förhållandevis liten del. De största fynden av kopparsterlingar har hittats i Växjö domkyrka och i Hamneda kyrkoruin i Småland och det kan ses som symptomatiskt för hur kopparmynten värderades. De cirkulerade i allmänhet inte långt från danska gränsen. Även mynten från den tredje perioden har kommit in i landet landvägen via Skåne, Blekinge och Halland.

Om man tittar på spridningskartan, som visar fynden från den fjärde perioden av Eriks myntning (fig. 11), kan man se att spridningen av dessa mynt skiljer sig väsentligt från spridningen av kopparmynten från period tre. Mynten hittas i större utsträckning längre från den danska gränsen, tonvikten ligger i Östergötland, kring Vättern. Fynden från den fjärde perioden har hittats längre in i landet än mynten från den föregående perioden.

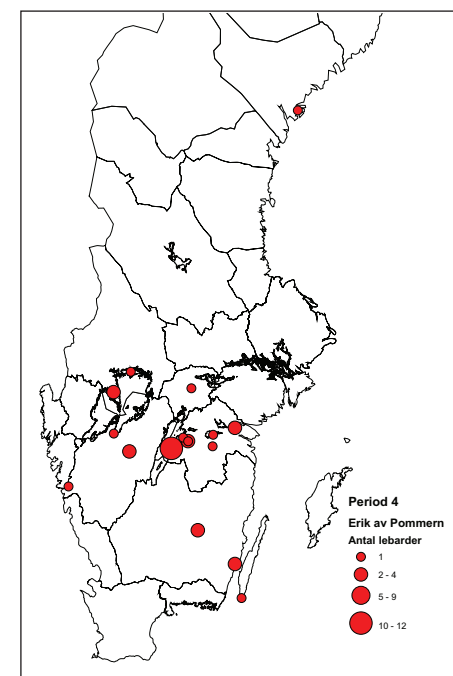

Fig. 11. Den rumsliga spridningen av mynt från den fjärde perioden av Eriks myntning.

Dessa mynt hade som tidigare konstaterats mycket högre silverhalt än vad mynten från period tre hade. Alla mynt som hittats i hopade fynd från den fjärde perioden av Eriks myntning är leopardbrakteater.

Erik av Pommern lät under den femte perioden av sin myntning prägla gros som var värda nio penningar (fig. 12). Dessa mynt återfinns i störst utsträckning i Småland, Östergötland, Västergötland samt tre ex. i Stockholm. Det är tydligt att dessa mynt, i jämförelse med de mer silverhaltiga mynten från den föregående perioden, hittas i flest exemplar nära den medeltida danska gränsen. Det är tydligt att mynten kommit in i Sverige via Skåne, Blekinge och Halland. Att de ofta hittas nära gränsen skulle kunna vara en indikation på att man i Mellansverige förstod att de var underlödiga och därför helst undvek dem om det var möjligt.

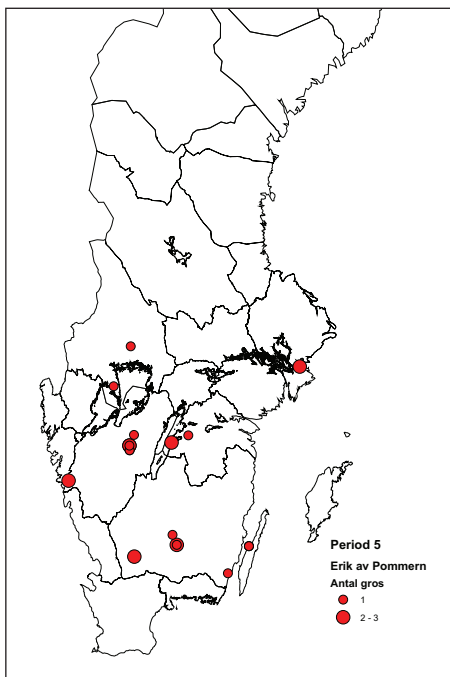

Fig. 12. Den rumsliga spridningen av mynt från den femte perioden av Eriks myntning.

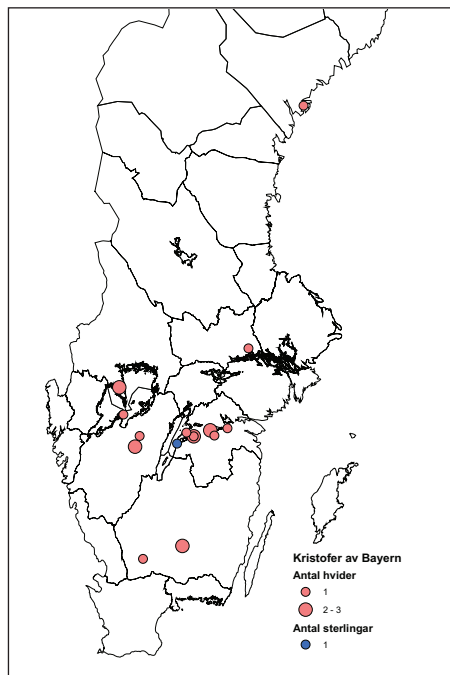

Fig. 13. Den rumsliga spridningen av mynten Kristofer lät prägla.

Kristofer av Bayern

På kartan som visar spridningen av mynten som Kristofer av Bayern lät prägla (fig. 13), kan man se att fynden av hans mynt är koncentrerade till Småland, Östergötland och Västergötland. Ett stort antal av dem har hittats kring Vättern. Något exemplar förekommer också i Mälardalen och ett mynt har hittats så långt upp i norr som i Nordingrå kyrkoruin i Ångermanland. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att mycket få norrländska landsortskyrkor har grävts ut och att fynden därifrån sannolikt skulle utökas även om den generella sammansättningen förmodligen inte skulle ändras speciellt mycket. Flera exemplar av kung Kristofers mynt har också hittats i Värmland.

Sammanfattning

När man jämför spridningskartorna med varandra kan man se flera likheter och

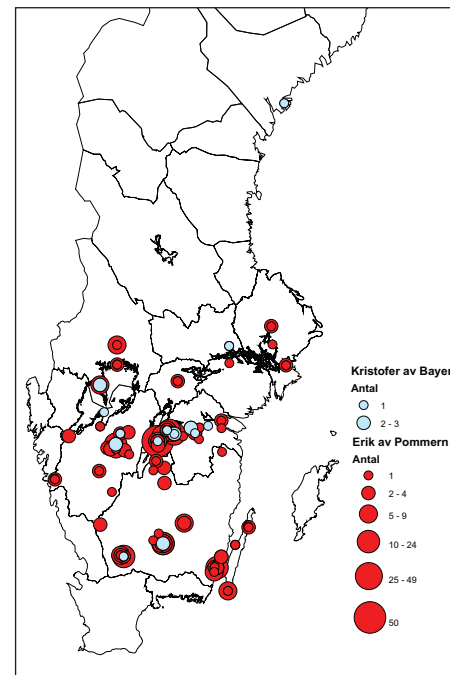

Fig. 14. Registrerade fynd.

skillnader (fig. 14). Mynten har alla kommit in i Sverige landvägen via Skåne, Blekinge, Halland och möjligen Bohuslän. Detta gäller mynten från Eriks alla perioder och även Kristofers mynt. Skillnader man kan se är hur långt in i landet mynten kommit och i vilka kontexter de hittas är sammankopplat med deras silverhalt. Mynt med högre lödighet har tagit sig längre in i landet och kopparmynten och silvermynten med undermålig silverhalt återfinns generellt i trakterna kring den medeltida danska gränsen. Trots att spridningen ser olika ut för de olika mynten hittas många exemplar i allmänhet i Östergötland och Västergötland. Det är förvånande att danska mynt kunde få en så stark ställning i dessa landskap, som utgjorde Götalands maktcentrum under medeltiden. De stora klostren ligger i dessa landskap och deras omfattande geografiska kontakter bidrag säkert till de många mynt som hanterades

där i stor omfattning utgjordes av andra än svenska mynt. Bristen på svenska mynt ledde till Karl Knutsson 1453 beslutade att mynthus skulle upprättas i Söderköping, Kalmar och Åbo (Hildebrand 1887, 850), vilket också skedde med undantag för Kalmar. De fick dock inte så stor betydelse eftersom de blev kortlivade.

Relationen mellan danska, svenska och baltiska mynt

Fynd av senmedeltida svenska penningar har publicerats av Brita Malmer (Malmer 1980). De mynt som präglats i Stockholm och som med ledning av hennes dateringar kan föras till perioden 1405-1448 redovisas här i fig. 15. Om man jämför spridningen av de danska mynten med spridningen av de svenska mynten blir det tydligt att det finns stora skillnader. Det allra mest an-

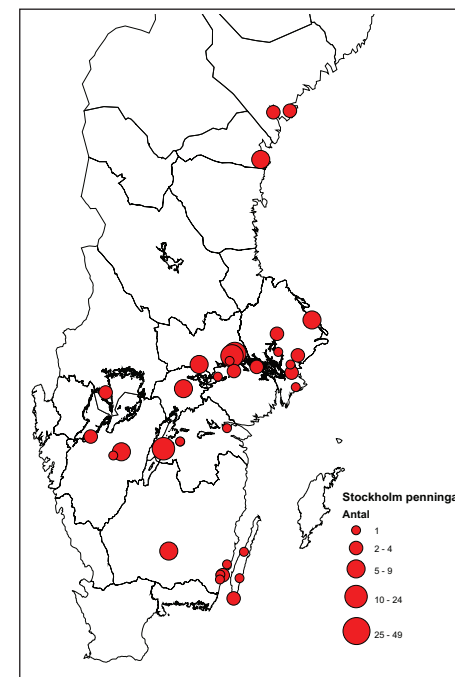

Fig. 15. Fynd med penningar präglade i Stockholm som kan dateras till Eriks och Kristofers regeringsperioder.